

GRAMÁTICA: MORFOLOXÍA

OS PRONOMES PERSOAIS.

Sintacticamente realizan funcións propias do substantivo. Poden substituír substantivos, frases ou cláusulas. Semanticamente achegan un significado relacional ou referencial, designando os participantes no discurso: emisor, receptor e obxecto do discurso.

I. Formas tónicas

p1: **eu, min, comigo**

p2: **ti, contigo**

p3 e 6: **el(es), ela(s); si, consigo**

dos pronomes persoais tónicos:

p4: **nós, nosoutros(as), connosco**

p5: **vós, vosoutros(as), convosco**

cortesía: **vostede(s)** Particularidades

O pronome **min** emprégase despois de preposición e das conxuncións comparativas **ca** e **coma**: *é máis alto ca min, é tan alta coma min*; nunca: *máis alto *que eu, tan alta *como eu*.

Na comparación é obrigado usar as conxuncións **ca** e **coma** ante pronomes persoais: *máis listo ca el, tan traballador coma ela*; nunca: **que el*como ela*.

O pronome **el** non leva **til**: **el** non está aquí, é para **el**

Pode ter uns usos especiais:

-reforzo de interrogativo: *e el que lle pasou ao gato?*;

-suxeito de verbos impersoais ou unipersoais: *el hai moito que pasou iso*;

-reforzo da narración: *el era unha muller que viña dunha feira, el era unha nena con carapucha vermella que comía lobos*.

A forma **si** das p3 e p6 é **reflexiva**. Repare na diferenza: *mercouno para el* (para outro ou para si mesmo) / *mercouno para si* (para si mesmo).

El(es) e **ela(s)** contraen coas preposicións **en** e **de**: *sentiu a man dela na meixela, unha casa fermosa: gustaríame vivir nela, non depende del*.

As formas tónicas **nós** e **vós** levan **til** diacrítico para diferencialas das formas átonas: *vós non vos queredes decatar, nós non nos preocupamos por vós*. As tónicas aparecen como suxeito, logo de preposición e na comparación.

Nosoutros(as) e **vosoutros(as)** son **plurais excluíntes** que concorren con **vós** e **nós**.

Refírense a un grupo pechado e ben delimitado: *nosoutros somos catro e vosoutros sodes tres; non podemos nosoutras soas, as feministas, pero nós, as mulleres, si; somostodos do mesmo concello, pero nosoutros somos de Lira*.

Nas formas ligadas coa preposición **con**

-**comigo** perde o -n-: *vén comigo; eu non vou contigo nin convosco*;

-**consigo** é reflexiva: *levou a familia consigo*;

-**connosco** e **convosco** son preferibles a **con nós**, **con vós** (tal vez calco do castelán estas últimas): *imos convosco, quedan connosco outra semana*.

Vostede(s) leva o verbo en 3ª persoa: pasen vostedes, preguntou vostede por min?

Cómpre evitar a forma vulgar procedente do castelán **usté*.

Na nosa bisbarra a forma histórica de cortesía é **vós**, que leva o verbo en 5ª persoa: *evós que queredes, meu vello?; miña nai, tráiovos un manto novo*.

O **pronome arcaico elo** é case inexistente, só queda nalgunhas expresións: *andar a elo, estar a elo*.

Debemos empregar as formas neutras do demostrativo: *non fas nada con iso, aquilonon era a causa*, e nunca *non fas nada con *elo, *elo non é a causa*.

II. Formas átonas

p1 **me**: *lavoume* (CD), *lavoume a roupa* (CI), *lávome* (reflexivo)

p4 **nos**: *lavounos* (CD), *lavounos a roupa* (CI), *lavámonos* (reflexivo)

p2 **te**: *laveite* (CD), *lávaste* (reflexivo)

che: *laveiche a roupa* (CI)

p5 **vos**: *lavouvos* (CD), *lavouvos a roupa* (CI), *lavádesvos* (reflexivo)

p3 e 6 **o(s)a(s) / -lo(s), -la(s) / -no(s), -na(s)** (sempre CD):

lávoos (s) lavalos(s), lávalos(s), lavouna(s)

lle(s) (CI): *lavoulle(s) a roupa*

se (reflexivo): *lavouse, laváronse*

Particularidades dos pronomes persoais átonos:

Te ten función de CD, **che** de CI. No caso dos cheístas, utilizan **che** para ambas funcións menos para a reflexiva: **vincheche, íspestete*. No caso do teísmo nunca utilizan **che**: Hai un xeito doado para resolver dúbidas: facer un paralelismo coa p3ª; así, se a el *vino*, a ti *vinche*; pero se a el *vinlle as intencións*, a ti *vinche as intención*.

As variantes alomórficas das p3 e p6:

-lo(s), -la(s) empréganse tralas formas verbais rematadas en **-r** ou **-l**: *lavalos, lávalos*; e tralo interrogativo **u**: *o xabón, ulo?*

-no(s), -na(s) úsase tralas formas verbais rematadas en ditongo: *lavouno, laveinas*. Repare na diferenza: *laváronos* (*lavarón os rapaces*, con pronome **os**) fronte a *laváronnos* (*laváronnos a nós*, con pronome **nos**)

Lle(s) perdeu nunha boa parte de Galicia a forma plural **lles**. O galego estándar diferencia **lle/lles** por ser unha forma moi rendible e por mor da concorrencia entre pronomes: *merqueille a roupa: merqueilla; pero merqueilles a roupa: merqueiéillela*.

Concorrencia dos pronomes de CD e CI. Prodúcese unha amálgama entre ambos:

Trouxomas, contoullelo, dígovolo, non nolo dá...

O DATIVO DE SOLIDARIEDADE

Emprégase para implicar ao(s) interlocutor(es) no enunciado, procurando a súa complicidade.

Ten as formas **che**, **vos** para tratamento de ti e, **lle e lles** para o tratamento de cortesía: *estache bo día; iso non vos é así; Élle ben certo o que dil; vailles moito frío este inverno; vaiche boa!*

Non desempeña unha función sintáctica, pero ten un valor estilístico. A diferenza do CI, a súa eliminación non provoca a agramaticalidade da cláusula e non pode reforzarse coa preposición a (*a el haille que dar as grazas! *a el haille moito que traballar*)

Poden aparecer **dúas formas do dativo de solidariedade** no mesmo enunciado, pero unha delas ten que ser *che*: *échevos moi bo; non che lle sei dicir.*

Tamén pode aparecer **con CI**: *A min gústacheme moito o pan.*

Cando concorre con outros pronomes, o de solidariedade ocupa a primeira posición se é singular (*lavóucheno*, *non che nolo lavou*, *tróuxochelle isto*) e vai despois deles se é plural (*Tróuxollevos un agasallo ao neno e a min regaloumevos flores*)

O DATIVO DE INTERESE

Emprégase para indicar a persoa que ten especial interese na acción verbal ou resulta afectada por ela.

Presenta as formas átonas **me**, **che**, **lle**, **nos**, **vos**, **lles**: *o fillo saíume moi traballador; non me sexas trapalleiro; o teu non che fai nada; O seu home élle moi bo; o voso évos mellor; non lles viven os país.*

Pode aparecer co dativo de solidariedade: *o meu fillo non che me aproba unha* Tamén pode concorrer co CI ou con ambos os dous: *mercóuchemelle un lapis vermello.*

AS FORMAS REFLEXIVAS

A reflexividade é unha característica semántica que ocorre cando o pronome e o suxeito teñen o mesmo referente (*peitéome, lavácheste, lavouse, bicámonos, querédesvossaudáronse*)

USOS DAS FORMAS REFLEXIVAS

-Compoñentes inseparables dos verbos pronominais: *atreverse, espreguizarse, mutarse, suicidarse...*

Neste caso non teñen función sintáctica, senón valor de morfema ou marca de verbo pronominal: *queixaste moito, arrepentídesvos, fugouse...*

-Poden aparecer con calquera verbo transitivo, con función de CD: *aliméntome ben. Érgueste cedo, considerámonos bos, ...*

-Non se usan cos verbos intransitivos (son castelanismos que cómpre rexeitar), a non sercos verbos *estar* e *ir*: *estase estragando, foise da casa*). Neste caso só ten un valor enfático.

*morreu moi nova / *morreuse moi nova*
*acouga / *acógate adormeceu /*
**adormeceuseo leite acedou / *acedouse*
*as rosas murcharon / *murcháronse*
*espertei cedo / *esperteime cedo*
*marchou da casa / *marchouse da casa*

*calade / *caládevos*
*caeu no baño / *caeuse no baño*
*senta na cadeira / *séntate na cadeira*
*baixamos as escaleiras / *baixámonos*
*subimos as escaleiras / *subímonos casan*
*no verán / *cásanse no verán Henrique e*
*Irene casaron / *casáronse*

-Non pode usarse un reflexivo cando hai outro CD expreso na oración:

-cando a acción se exerce só sobre unha parte do suxeito:

*lavei as mans / *laveime as mans; mancou unha perna / *mancouse unha perna (si mancouse nunha perna)*

-en oracións con valor causativo ou ponderativo (indícase o beneficiario ou interesado dunha acción)

*fixo un traxe / *fíxose un traxe*

*leva un libro / *lévate un libro comeu un*

*bisté / *comeuse un bisté;*

*comeuno / *coméuso, *coméuseo;*

*comprou unha moto / *comprouse unha moto, *comprousa, *compróusea.*

Nalgúns verbos, admitir ou non a forma reflexiva implica diferenza de significado: matar/matarse, afogar/afogarse, esganar/esganarse, parecer/parecerse, levar/levarse, dar/ darse, ocorrer/ocorrerse...

FUNCIÓNS E VALORES DO PRONOME SE:

O pronome se ten as seguintes funcións sintácticas:

CD en construcións reflexivas (coincide o referente do SUX e do CD): *peitease*

CD en construcións recíprocas: *Antía e Xilberto saudárose*

CI en construcións recíprocas: *enviáronse presentes, danse bicos*

Non ten función sintáctica nos seguintes casos:

Marca de verbo pronominal pois son inseparables e forma con el o núcleo do predicado: *atreveuse, quéixase, confésase*

Marca de oracións impersoais. Son oracións sen suxeito co verbo inmovilizado en 3ª persoa do singular + pronome se. Son oracións intransitivas ou transitivas coa preposición a: *falouse de máis; vívese moi ben así; recíbese con ledicia á campioa.*

Marca de pasiva reflexa. Oracións con suxeito paciente que concorda cun verbo en voz activa en terceira persoa de singular ou de plural + pronome se
véndese casa - véndense casas.

O sintagma *casa(s)* desempeña a función de suxeito paciente

Débese ter en conta que, amais de pronome, **SE tamén pode ser:**

conxunción condicional: *se* queres, vou contigo;

conxunción subordinante substantiva: *pregunto se* queres vir , non sei *se* virá

conxunción concesiva: *se* non me acompaña, polo menos díxenllo;

formante de diversas locucións:

loc. conx.: *chámoa, por se me quere acompañar;*

loc. adverbial de dúbida: *se cadra/se callar acompañame.*

A COLOCACIÓN DOS PRONOMES ÁTONOS

Como regra xeral, aparece **posposto ao verbo** (enclítico) nas oracións simples, na principal dunha subordinada e nas coordinadas (compórtanse coma simples, excepto as disxuntivas: *o tomas ou o deixas*): *véxote feliz; díme que me queres, cheguei e deille a cea.*

Anteposto ao verbo (proclítico).

O pronome átono nunca vai en posición inicial absoluta (**me dixó que iría comigo*)

Determinados elementos (indefinidos, adverbios) e circunstancias coma a entoación ou a negación, poden provocar a **próclise do pronome**:

-En enunciados negativos: non/nunca te atreves; ningún mo dixo.

-Nas oracións interrogativas e exclamativas introducidas por pronomes ou adverbios interrogativos e exclamativos: *quen a levou? como o coñeces!*

-En xeral, nas oracións subordinadas, vai anteposto: se che gusta, dillo; prefiro que oteñas ti; cando vos vin non vos recoñecía. Pero hai excepcións:

-se a subordinada aparece afastada da principal: *díxome que, se lle compraba unhagravata bonita, poñeríaa / díxome que a poñería*

-nas subordinadas causais introducida por pois: *vai frío, pois abrígate*. 4- En oracións desiderativas encabezadas polo suxeito: *Deus cho pague!*

-Con algúns adverbios: xa se presentou; mesmo vos alporizadas; aínda lle chegou hoxe; axiña cho devolvo ;aquí cho deixo; igual te chamo hoxe; seica o coñece; disque morreu; só o sabe ela, velaquí está; ben me gusta.

-pero non con outros: *hoxe fareino, onte atopeina...*;

-e con algúns adverbios, a colocación do pronome depende do significado:

así che é (“desa maneira”) / *así éche máis fácil* (“a maneira indicada”)

logo se foi (“axiña”) / *logo foise* (“máis tarde”)

os adverbios en –mente provocan a próclise cando van integrados no predicado, pero non cando funcionan como un inciso: probsblemente te equivoques/ definitivamente, equivocaste.

-Con algúns indefinidos: algo lle dixo; todos llo negan; calquera o sabe; abondo te avisei;nada se sabe.

- En enunciados con entoación enfática, pode aparecer antes do verbo: *cen veces cho dixen!*

A colocación do pronome coas formas nominais:

Nos grupos verbais con infinitivo ou xerundio o pronome pode ir co verbo principalna posición que lle corresponda ou pode ir enclítico ao infinitivo ou o xerundio:

quéroo ver; quero velo

non o quero ver; non quero velopodes collelo; pódelo

coller

non o podes coller; non podes collelo

O mesmo sucede nas perífrases sen :

estao facendo; está facéndo

non o está facendo; non está facéndo

Nas **perífrases con nexo** (preposición ou conxunción) pode adoptar tres posicións, poistamén pode colocarse entre o nexo e o infinitivo:

haste de lavar, has de lavarte, has de te lavar,

non te has de lavar, non has de lavarte, non has de te lavar; teste que lavar, tes que lavarte, tes que te lavar,

non te tes que lavar, non tes que lavarte, non tes que te lavar